অধ্যায় ১০ ঃ ভাৰতত ৰাজনীতি

অধ্যায় গাঁথনি

১০.১ উদ্দেশ্য

১০.২ পৰিচয়

১০.৩ ভাৰতীয় ৰাজনৈতিক সংৰচনাৰ বিৱর্তন

১০.৪ স্বাধীনোত্তৰ কালত ভাৰতীয় ৰাজনৈতিক সংৰচনাৰ বিৱর্তন

১০.৪.১ উপনিবেশবাদ

১০.৪.২ পঞ্চায়তীৰাজৰ পৰম্পৰা

১০.৪.৩ নির্বাচনৰ অনুশীলন

১০.৪.৪ লিখিত সংবিধান

১০.৪.৫ উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ স্বাধীনতা

১০.৫ ক্ষমতাৰ বিকেন্দ্রীকৰণ

১০.৬ ৰাজনৈতিক উচ্চ শ্রেণী

১০.৭ ৰাজনৈতিক দল

১০.৮ নির্বাচনী প্রক্রিয়াৰ আৰম্ভনি

১০.৯ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১০.১০ অগ্রগতিৰ নিৰীক্ষণ

১০.১১ আৰ্হি প্রশ্ন

১০.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- কেনেকৈ সময়ৰ সৈতে খোজ মিলাই ভাৰতীয় ৰাজনৈতিক সংৰচনাৰ বিৱর্তন ঘটিছে সেয়া জানিব পাৰিব
- ভাৰতীয় নির্বাচনী প্রক্রিয়াৰ বিৱর্তন আলোচনা কৰিব পাৰিব।
- ক্ষমতাৰ বিকেন্দ্রীকৰণৰ অধীনত পঞ্চায়তীৰাজ ব্যবস্থাৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

১০.২ পৰিচয়

প্রচলিত বিৱৰণ অনুসৰি ভাৰতৰ ইতিহাসৰ আৰম্ভণি আমি ধৰিব পাৰো মহেঞ্জোদাৰো, হৰপ্পা আৰু লোথালত সিন্ধু উপত্যকাৰ সভ্যতাৰ সৃষ্টি আৰু আর্যসকলৰ আগমনৰ সময়ৰ পৰা। এয়া প্রাক বৈদিক আৰু বৈদিক যুগৰ সময়। খ্রীষ্টপূর্ব চতুর্থ শতিকাত ভাৰতৰ এক ডাঙৰ অংশ সম্রাট অশোকৰ অধীনত একত্রিত হৈ আছিল। মৌর্যসকলৰ সময়ৰ পৰা হিন্দুত্বৰ ধাৰণাই গঢ় লৈ

উঠিছিল আৰু লাহে লাহে এই ধাৰণাই বৰ্তমান প্ৰচলিত ধৰ্মৰ ৰূপ লয়। অষ্টম শতিকাত ইছলাম ধৰ্ম প্ৰথমবাৰলৈ ভাৰতলৈ আহে। একাদশ শতিকালৈকে এই ধৰ্মই ভাৰতত এক ৰাজনৈতিক শক্তিৰূপে সজোৰে খোপনি পুতি লয়। অৱশেষত মোগল সাম্ৰাজ্যৰ অধীনত ভাৰত এক বৃহৎ ৰাজনৈতিক শক্তিৰূপে একত্ৰিত হয়।

ষোল্ল শতিকাৰ আশে পাশে ভাৰতলৈ ইউৰোপীয়সকলৰ আগমন ঘটে। ওঠৰ শতিকাৰ আৰম্ভনিৰ সময়ছোৱাত মোগল সাম্ৰাজ্যৰ ভাঙোন ঘটিবলৈ ধৰে আৰু সুকীয়া সুকীয়া ৰাজ্যসমূহৰ সৃষ্টিৰ ৰাট মুকলি হয়। আধিপত্য বিস্তাৰ কৰিবলৈ ইংৰাজসকলে পলাশী আৰু বক্সাৰৰ যুদ্ধত জয়ী হৈ সমগ্ৰ দেশত নিজৰ দখল মজবুত কৰি প্ৰায় দুটা দশক শাসন চলায়। বিংশ শতিকাৰ আৰম্ভনিৰ সময়ছোৱাত এক জাতীয়তাবাদী আন্দোলনে গা কৰি উঠিছিল আৰু ১৯১৯-২০ চন মানলৈ পটভূমিত আহিছিল মোহনদাস কৰমচাঁদ গান্ধী(মহাত্মা)। পৰৱৰ্তী সময়ছোৱাৰ এলানি সফল আন্দোলনৰ পিছত ১৯৪৭ চনত ব্ৰিটিশে ভাৰত এৰিবলৈ বাধ্য হৈছিল। কিন্তু যোৱাৰ আগে আগে তেওঁলোকে দেশ বিভাজন কৰি গৈছিল। এই বিভাজনৰ ফলতে মানচিত্ৰত অন্তৰ্ভুক্ত হৈছিল ইছলামধৰ্মী অধ্যুষিত দেশ পাকিস্তান (পৰৱৰ্তী সময়ত বাংলাদেশ আৰু পাকিস্তান)।

১০.৩ ভাৰতীয় ৰাজনৈতিক সংৰচনাৰ বিৱৰ্তন

বৈদিক যুগৰ আৰম্ভনিতে মানুহ অঘৰী আছিল কিন্তু কৃষি কাৰ্যৰ অগ্ৰগতিৰ লগে লগে মানুহে গোটত বিভক্ত হৈ বাস কৰিবলৈ লয়। এনেধৰনৰ সংগঠন প্ৰধানকৈ আছিল জনজাতীয় মূলৰ আৰু গোটৰ মুৰব্বীজনক ৰজা বুলি জনা গৈছিল। অৱশ্যে এই সময়লৈকে ৰজাৰ প্ৰকৃত অৱধাৰণা ভালদৰে প্ৰেক্ষাপটত অহা নাছিল। সময়ৰ লগে লগে ডাঙৰ ডাঙৰ সাম্ৰাজ্যসমূহ গঢ় ল'বলৈ ধৰে আৰু খ্ৰীষ্টপূৰ্ব ষষ্ঠ শতিকা পৰ্যন্ত সমগ্ৰ ভূ খণ্ডত মুঠ ৰহ মহাজনপদ (সাম্ৰাজ্য)ৰ সৃষ্টি হৈছিল।

প্ৰাচীন ভাৰতত বিভিন্ন সৰু সৰু গণৰাজ্যও আছিল। প্ৰশাসনীয় পৰিচালনাৰ ক্ষেত্ৰত এই গণৰাজ্যসমূহত গণতন্ত্ৰৰ কিছু উপাদান দেখিবলৈ পোৱা গৈছিল। ৰজা আছিল বিধানমণ্ডল, ন্যায়পালিকা আৰু কাৰ্যপালিকাৰ সকলো শাখাৰ মুৰব্বী। প্ৰশাসন পৰিচালনাৰ ক্ষেত্ৰত বহুসংখ্যক বিষয়াই তেওঁক সহযোগিতা আগবঢ়াইছিল। পৰিষদৰ সদস্যসকলে ৰজাক পৰামৰ্শ দিব পাৰিছিল কিন্তু চূড়ান্ত সিদ্ধান্ত লোৱাৰ কৰ্তৃত্ব একমাত্ৰ ৰজাৰহে আছিল। মন্ত্ৰী আৰু আন বিষয়াসকলক ৰজাই নিযুক্তি দিছিল।

বিশাল আকৃতিৰ হোৱাৰ বাহিৰে গুপ্ত যুগৰ প্ৰশাসনীয় সংৰচনা যথেষ্ট উচ্চমানৰ আছিল। গুপ্ত যুগৰ প্ৰশাসনো কম বেছি পৰিমানে মৌৰ্যসকলৰ দৰেই আছিল। গুপ্ত যুগ আৰু মৌৰ্য যুগৰ প্ৰশাসনৰ আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ তফাৎ হৈছে প্ৰশাসনৰ কেন্দ্ৰীকৰণ আৰু বিকেন্দ্ৰীকৰণ। গুপ্ত প্ৰশাসনত প্ৰদেশসমূহৰ শাসকসকল মৌৰ্যসকলৰ তুলনাত অধিক স্বাধীনচেতীয়া আছিল। মৌৰ্যসকলৰ প্ৰশাসন আছিল উচ্চ হাৰত কেন্দ্ৰীভূত।

১০.৪ স্বাধীনোত্তৰ কালৰ ভাৰতৰ ৰাজনৈতিক সংৰচনা

এক দীঘলীয়া সংগ্রামৰ অন্তত ১৯৪৭ চনত ভাৰতে ব্রিটিশৰ ক ৱলৰ পৰা মুক্তি লাভ কৰিছিল। নতুনকৈ জন্ম হো ৱা আন ৰাষ্ট্রৰ দৰেই স্বাধীনতাৰ পিছত ভাৰতে সংসদীয় গণতন্ত্র গ্রহণ কৰিছিল। সময়ৰ এছোৱা দীঘল বাট আগুৱাই অহাৰ পিছতহে আমি বর্তমানৰ পূর্ণতাপ্রাপ্ত গণতন্ত্র লাভ কৰিছো। ভাৰতৰ গণতন্ত্রৰ সফলতাত অৰিহণা আগবঢ়োৱা কেতবোৰ কাৰকক তলত দিয়া ধৰণে আলোচনা কৰিব পাৰি।

১০.৪.১ উপনিবেশবাদ

স্বদেশত গণতন্ত্রৰ ধাৰণা আৰু ভেঁটি মজবুত কৰাৰ বহু পিছলৈকে ব্রিটিশসকলে ভাৰতত অগণতান্ত্রিকভাৱে শাসনকার্য চলাই আছিল। কিন্তু সচেতনভাৱেই হওক বা অসচেতনভাৱেই হওক ব্রিটিশসকলে হাজাৰ হাজাৰ ভাৰতীয়ক প্রশাসন আৰু চৰকাৰৰ কাম কাজ চলোৱাৰ ক্ষেত্রত প্রশিক্ষণ প্রদান কৰি আছিল। ব্রিটিশ শাসনে ভাৰতীয়সকলক ৰাজনৈতিক দল, বিধানমণ্ডল, বিধানমণ্ডল আইন (১৭৭৩ আইনৰ পৰা ১৯৪৭ ৰ আইন) নির্বাচন, অসামৰিক সেৱা আদিৰ বিষয়ে শিক্ষা প্রদান কৰি তেওঁলোকৰ মাজত ৰাজনৈতিক সজাগতাৰ সৃষ্টি কৰিছিল। এই কার্যই স্বাধীনতা লাভ কৰাৰ পিছত ভাৰতীয়সকলক প্রশাসন চলোৱাত সহায় কৰিছিল।

ব্রিটিশ চৰকাৰে ১৮৮২ চনত স্থানীয় স্বায়ত্বশাসনৰ বিধেয়ক আৰু ১৮৯২ৰ চনত ইণ্ডিয়ান কাউন্সিল এক্ট গৃহিত কৰাই নির্বাচনী প্রক্রিয়াৰ আৰম্ভনি ঘটায়। ১৮৯২ চনৰ আইনমতে চৰকাৰে মনোনীত কৰাৰ পিছতহে সদস্যসকলৰ নির্বাচনৰ বাবে ভাৰতত এই আইন অনুসৰি নির্বাচন অনুষ্ঠিত হ'ব পাৰে। এই অনুশীলনৰ দ্বাৰা পৰৱর্তী সময়ত গণতন্ত্রৰ মূল নীতি গ্রহণ কৰিবলৈ ভাৰতীয়সকলৰ বাবে সহায় হৈছিল। ব্রিটিশসকলে বিভিন্ন সময়ত গ্রহণ কৰা কেতবোৰ আইনে ভাৰতত স্বতন্ত্র চৰকাৰ গঠনৰ সুবিধা প্রদান কৰাৰ লগতে কম সময়ৰ ভিতৰত ১৯৫০ চনৰ সংবিধান প্রণয়ন কৰাতো সহায়ক হৈছিল।

ব্রিটিশ শাসনৰ আৰম্ভনিৰ সময়ছোৱাত দেশৰ সাধাৰণ জনতাৰ বাবে মাত মতা কোনো সংগঠন নাছিল। এনেদৰে ব্রিটিশ শাসনে পদবী আৰু মর্যাদা অনুসৰি কাম কৰা গণতান্ত্রিক সংগঠন প্রতিষ্ঠা কৰিবলৈ উৎসাহ প্রদান কৰিছিল। ইয়াৰ ফলশ্রুতিতে অ ৱসৰপ্রাপ্ত ব্রিটিশ অসামৰিক বিষয়া চাৰ এলেন অক্টেভিয়ান হিউমে ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্রেছ ১৮৮৫ চনত প্রতিষ্ঠা কৰিছিল। সংগঠিতভাৱে ব্রিটিশ শাসনৰ সন্মুখত ভাৰতীয়সকলৰ স্বার্থ উত্থাপন কৰিবলৈ এই পদক্ষেপ গ্রহণ কৰা হৈছিল।

১০.৪.২ পঞ্চায়তৰ পৰম্পৰা

প্ৰাচীন ভাৰতৰ পঞ্চায়ত ব্যৱস্থাই গণতন্ত্ৰৰ সংস্কৃতি গ্ৰহণ কৰাত ভাৰতীয়সকলক সহায় কৰিছিল। আলোচনাৰ মাধ্যমেৰে গ্ৰহণ কৰা সিদ্ধান্ত আৰু ইয়াত ঐশ্বৰিক অনুমোদন লোৱা হয় (পঞ্চ মানে পৰমেশ্বৰ)। সাধাৰণতে সামাজিক অথবা অৰ্থনৈতিক সংগঠনসমূহত এইধৰনৰ পন্থা গ্ৰহণ কৰা হৈছিল। জাতিগত বিবাদ আৰু গাঁৱৰ দ্বন্দ্ব-খৰিয়াল দূৰ কৰিবলৈও পঞ্চায়তৰ সহায় লোৱা হৈছিল। 'পঞ্চায়ত মানে হৈছে গাঁৱৰ পুজনীয়া পৰিষদ আৰু ইয়াত পাঁচজন সদস্য কেতিয়াবা নাথাকিবও পাৰে। সামাজিক, ধৰ্মীয়, অৰ্থনৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক দিশ সামৰি গাঁৱৰ ৰাইজৰ জীৱনত ব্যাপক প্ৰভাৱ আছিল পঞ্চায়তৰ। আনধৰনে ক'বলৈ গ'লে পঞ্চায়ত হৈছে আজিৰ ভাৰতৰ স্বায়ত্বশাসনৰ আটাইতকৈ নিম্ন আৰু প্ৰাথমিক গোট।'

১০.৪.৩ নিৰ্বাচনী প্ৰক্ৰিয়া

ছাৰ ষ্টেফ'ৰ্ড ক্ৰিপছৰ মতে, গণতন্ত্ৰত এক নিৰ্ধাৰিত সময়সীমাৰ ভিতৰত বাতিল কৰিব পৰাকৈ নিজৰ পচন্দৰ প্ৰাৰ্থী নিৰ্বাচন কৰিবলৈ মানুহৰ এক মুক্ত আৰু নিঃচৰ্ত অধিকাৰ থাকিব লাগে। মিঃ ই এফ এম ডাৰবিনেও একেধৰনে ব্যাখ্যা কৰিছে যে এক সফল গণতন্ত্ৰৰ বাবে প্ৰথম চৰ্ত হৈছে চৰকাৰ এখন নিৰ্বাচন কৰাৰ মানুহৰ সক্ষমতা। সেইবাবে ভাৰতত সৰ্বোচ্ছ আইনৰূপে সংবিধানে নাগৰিকৰ ভোটাধিকাৰ সুৰক্ষিত কৰিছে। ইয়াত নাগৰিকে সদায় নিজৰ ক্ষমতাৰে প্ৰাৰ্থী নিৰ্বাচন কৰিব পাৰে। নিৰ্বাচনৰ ফলাফলক চৰকাৰ অথবা নেতাসকলে সদায় সমীহ কৰি আহিছে। ইয়াৰ ফলত সাধাৰণ ৰাইজৰ মাজত ৰাজনৈতিক সচেতনতা বৃদ্ধি পোৱাৰ ওপৰিউ ৰাজনীতিত যে সাধাৰণ মানুহৰো ভূমিকা আছে সেয়া অনুধাৱন কৰাত সহায়ক হৈছে। দেশৰ নাগৰিকসকলৰ ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ মনোভাৱো এই কাৰ্যই বৃদ্ধি কৰিছে। গতিকে স্বাধীনতাৰ সময়ৰে পৰা ৰাইজৰ অংশগ্ৰহণ লাহে লাহে বৃদ্ধি পোৱা দেখা যায়।

১০.৪.৪ লিখিত সংবিধান

কংগ্ৰেছ দলৰ নেতাসকলে লিখিত সংবিধানক গণৰাজ্যৰ মূল আইনৰূপে গ্ৰহণ কৰিছিল। ১৯৫০ চনৰ ২৬ জানুৱাৰীত এই সংবিধান বলৱৎ হয়। সংবিধানত গণৰাজ্যৰ প্ৰকৃতি, সংগঠন, ক্ষমতা, কেন্দ্ৰ আৰু ৰাজ্যৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক, নাগৰিকৰ মৌলিক অধিকাৰ (অনুচ্ছেদ ১৩ ৰ পৰা ৩৫), নিৰ্দেশাত্মক নীতিৰ (অনুচ্ছেদ ৩৬ ৰ পৰা ৫১) বিষয়ে এই সংবিধানত স্পষ্টৰূপত ব্যাখ্যা আছে। ইয়াত কেন্দ্ৰ আৰু ৰাজ্যৰ কাৰ্যাৱলী স্পষ্টৰূপত আলোচনা কৰা হৈছে আৰু ইয়াৰ দ্বাৰাই ভাৰতত গণতন্ত্ৰৰ ভেঁটি মজবুত হৈছে। গতিকে লিখিত সংবিধানে ভাৰতত গণতন্ত্ৰৰ সফলতা অনাত অন্যতম গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লোৱা দেখা যায়।

১০.৪.৫ উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ স্বতন্ত্রতা

বর্তমান গণতান্ত্রিক দেশ এখনৰ আটাইতকৈ গুৰুত্বপূর্ণ বিষয়টোৱে হৈছে ন্যায়পালিকাৰ স্বতন্ত্রতা। সেইবাবেই গণতান্ত্রিক দেশ এখনত ন্যায়পালিকাক সংবিধান আৰু দেশৰ ৰক্ষক বিবেচনা কৰা হয়। ব্রাইচৰ মতে, এখন দেশৰ চৰকাৰৰ উৎকৃষ্টতাৰ প্রমাণ দেশখনৰ ন্যায়পালিকাৰ দক্ষতাৰ পৰা পোৱা যায়।

নিশ্চিত আৰু স্বতঃস্ফূর্ত ন্যায়ৰ ওপৰত ভৰসা হৈছে নাগৰিকৰ কল্যাণ আৰু সুৰক্ষাক প্রভাৱিত কৰা আটাইতকৈ ডাঙৰ দিশ। গার্নাৰৰ মতেও, ন্যায়পালিকাৰ অংগ নথকাকৈও এখন সমাজ বর্তি থাকিব পাৰে, আধুনিক সময়ৰ আগলৈকে পূর্ণ বিকশিত ন্যায়পালিকাৰ অংগ দেখিবলৈ পোৱা নগৈছিল কিন্তু ন্যায়পালিকা অৱিহনে এখন সভ্য সমাজ বর্তি থকা কঠিন। ভাৰতৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত দেশৰ উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ এক সন্মানীয় স্থান আছে। দেশত গণতন্ত্র ৰক্ষাৰ ক্ষেত্রত উচ্চতম ন্যায়ালয়ে বহুবাৰ হস্তক্ষেপ কৰি সিদ্ধান্ত প্রদান কৰিছে।

১০.৫ ক্ষমতাৰ বিকেন্দ্রীকৰণ

বিকেন্দ্রীকৰণ হৈছে কেন্দ্রীয় কর্তৃত্বৰ পৰা তলৰ পর্যায়লৈ ক্ষমতা, কার্যাৱলী আৰু প্রশাসনীয় দায়িত্বৰ পুনঃ বিতৰণ। ভাৰতৰ ক্ষেত্রত আমি ক'ব পাৰো কেন্দ্রীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ পৰা পঞ্চায়ত বা গাঁও পর্যায়লৈ ক্ষমতাৰ হস্তান্তৰৰ কথা এই প্রসংগত ক'ব পাৰো।

লুইছ এ. এলেনৰ মতে, বিকেন্দ্রীকৰণ হৈছে কেৱল কেন্দ্রৰ অনুশীলনৰ আওতাৰ ভিতৰত থকা দিশসমূহৰ বাহিৰে আন দিশক নিম্ন পর্যায়ৰ সৈতে জৰিত কৰোৱাৰ পদ্ধতিগত প্রয়াস।

স্বাধীনতা সংগ্রামৰ সময়ত মহাত্মা গান্ধীয়ে গাঁও পর্যায়ত স্বায়ত্বশাসনৰ পোষকতা কৰাৰ লগতে বিশ্বাস কৰিছিল যে একমাত্র গ্রাম স্বৰাজৰ জৰিয়তেহে ভাৰতৰ প্রকৃত উন্নয়নৰ বাট মুকলি হ'ব। স্বাধীনতাৰ পিছতে তাৎক্ষণিকভাৱে চৰকাৰে সম্প্রদায় উন্নয়নৰ বাবে কেতবোৰ উন্নয়নমূলক আঁচনি প্রকল্প গ্রহণ কৰিছিল। ইয়াৰ লগতে চৰকাৰী ক্ষমতা কেনেকৈ গাঁও পর্যায়লৈ বিকেন্দ্রীভূত কৰিব পাৰি সেই দিশত বিবেচনা কৰিবলৈ বিভিন্ন কমিটি গঠন কৰিছিল চৰকাৰে। এনেসময়তে ১৯৯২ চনত সংবিধানৰ ৭৩ সংখ্যক সংশোধনী কৰা হয়। এই সংশোধনীত পঞ্চায়তসমূহক স্বায়ত্বশাসনৰ গোট ঘোষণা কৰা হৈছিল। সমগ্র পঞ্চায়তীৰাজ ব্যৱস্থাক তিনিটা ভাগত বিভক্ত কৰা হৈছিল ক) গাঁও পঞ্চায়ত অথবা গ্রাম পঞ্চায়ত (গাঁও পর্যায়) খ) পঞ্চায়ত সমিতি (ব্লক পর্যায়) আৰু গ)জিলা পৰিষদ (জিলা পর্যায়)। সংবিধানৰ আইন (৭৩ সংখ্যক সংশোধনী) ১৯৯২, বলৱৎ হয় ১৯৯৩ চনৰ ২৪ এপ্রিলত।

ভাৰতৰ তিনিতৰপীয়া পঞ্চায়তীৰাজ ব্যৱস্থা আলোচনা কৰো আহক-

- **গাঁও পঞ্চায়ত ঃ** গাঁও পঞ্চায়ত হৈছে আটাইতকৈ তলৰ গোট। ইয়াত প্রধানকৈ ৰাইজে

নির্বাচন কৰি দিয়া নির্বাচিত প্রতিনিধিসকল থাকে। পঞ্জীভূক্ত ভোটাৰ (ৰজ্জ্ব বছৰৰ ওপৰৰ) যিসকল কোনোধৰনৰ চৰকাৰী লাভজনক পদত অধিষ্ঠিত নহয় তেওঁলোকে নির্বাচনত প্রতিদ্বন্দ্বিতা কৰিব পাৰে। সংগঠনগত দিশৰ পৰা পঞ্চায়তে গাঁৱৰ সাধাৰণ পৰিষদ অথবা গ্রাম সভাৰ ওচৰত জবাবদিহী। প্রতি দুবছৰত এই গ্রাম সভা মিলিত হয়। গাঁও পঞ্চায়তে নিজৰ বাজেট, একাউণ্ট আৰু বার্ষিক প্রশাসনীয় প্রতিবেদন গ্রাম সভাৰ সন্মুখত দাখিল কৰিব লাগে। বলৱৎ কৰাৰ পূর্বে গাঁও সন্দর্ভত যিকোনো পৰিকল্পনা, কৰৰ প্রস্তাৱ আৰু উন্নয়নমূলক কার্যসূচীৰ বিষয়ে পঞ্চায়তে গ্রাম সভাৰ পৰা অনুমোদন ল'ব লাগে।

প্রতিখন পঞ্চায়তে এজন সভাপতি অথবা গাঁওবুঢ়া আৰু উপ সভাপতি অথবা উপ গাওঁবুঢ়া নির্বাচিত কৰে। গাঁওবুঢ়াজন হৈছে গাঁও পঞ্চায়তৰ কার্যবাহী মুৰব্বী আৰু তেওঁপঞ্চায়তৰ কাম কাজৰ সম্বনয় ৰক্ষা কৰাৰ লগতে সমবায় আদি স্থানীয় সংস্থাসমূহ চোৱা-চিতা কৰে।

গাওঁ পঞ্চায়তৰ প্রধান কার্যসমূহৰ ভিতৰত অন্যতম হৈছে বাট-পথ, কুঁৱা, বিদ্যালয়, শ্মশান আৰু কবৰস্থান, শৌচাগাৰ, জনস্বাস্থ্য, লাইব্রেৰী, অধ্যয়ন কক্ষ,মন্দিৰ-নামঘৰ আদি চোৱা-চিতা কৰা আৰু মেৰামতি কৰা। পঞ্চায়তে জন্ম আৰু মৃত্যুৰ ৰেকর্ড গাঁও পর্যায়ত সংগ্রহ কৰাৰ লগতে উন্নয়নমূলক কাম কাজ কার্যকৰী কৰাৰ ক্ষেত্রত পঞ্চায়ত সমিতিৰ এজেণ্টৰূপে কাম কৰে।

- **পঞ্চায়ত সমিতি ঃ** পঞ্চায়ত সমিতি হৈছে পঞ্চায়তীৰাজ ব্যৱস্থাৰ দ্বিতীয় পর্যায়। জনসংখ্যা আৰু মাটি-কালিৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰি একোখন পঞ্চায়ত সমিতি ২০ ৰ পৰা ৬০ খন পর্যন্ত গাঁও লৈ গঠিত হয়। পঞ্চায়ত সমিতিৰ মুৰব্বীজনক প্রধান বুলি জনা যায়। তেওঁক নির্বাচন কৰে এলেকাটোৰ সকলো গাঁও পঞ্চায়তৰ গাওঁবুঢ়া আৰু পঞ্চায়ত সমিতিৰ নির্বাচিত সদস্যৰে গঠিত এক নির্বাচনী সমিতিয়ে। পঞ্চায়ত সমিতিৰ সকলো বৈঠকত প্রধানে সভাপতিত্ব কৰে। সমিতি আৰু ইয়াৰ ষ্টেণ্ডিং সমিতিয়ে গ্রহণ কৰা সকলো সিদ্ধান্ত বলৱৎ কৰাটো নিশ্চিত কৰে প্রধানে। খণ্ড উন্নয়ন বিষয়া আৰু তেওঁৰ কর্মচাৰীসকলৰ ওপৰতো নিয়ন্ত্রণ থাকে পঞ্চায়ত সমিতিৰ প্রধানৰ। প্রধানগৰাকী হৈছে জিলা পৰিষদৰ সদস্য। প্রধান আৰু উপ প্রধানৰ সৈতে নির্দিষ্ট খণ্ডটোৰ অন্তর্গত সকলো পঞ্চায়তৰ পৰা ২০ গৰাকী সদস্যকো সমিতিলৈ নির্বাচন কৰা হয়।

  পঞ্চায়ত সমিতিৰ প্রধান দায়িত্ব হৈছে ইয়াৰ অধীনস্থ সকলো পঞ্চায়তৰ কার্যাৱলীৰ মাজত সম্বনয় ৰক্ষা কৰা। পঞ্চায়তসমূহৰ কাম-কাজৰ ওপৰত সমিতিয়ে তীক্ষ্ণ নজৰ ৰখাৰ লগতে তেওঁলোকৰ বাজেটৰ ওপৰতো চকু ৰাখে। ৰাজ্য চৰকাৰৰ নির্দিষ্ট প্রকল্পৰ ভিত্তিত দিয়া নির্দেশনা বলৱৎ কৰে সমিতিয়ে।
- **জিলা পৰিষদ ঃ** তিনি তৰপীয়া পঞ্চায়তীৰাজ ব্যৱস্থাৰ আটাইতকৈ ওপৰৰ তৰপটোৱে হৈছে জিলা পৰিষদ। জিলা পৰিষদৰ সদস্যসকল হৈছে পঞ্চায়ত সমিতিৰ সকলো

সদস্য, সংসদ আৰু বিধানসভাৰ জিলাখনৰ সকলো সদস্য, জিলাৰ স্বাস্থ্য, জনস্বাস্থ্য. অভিযান্ত্রিক, কৃষি, পশুচিকিৎসা, শিক্ষা আৰু আন উন্নয়নমূলক বিভাগৰ সকলো সদস্য। জিলা পৰিষদত মহিলা, অনুসূচীত জাতি আৰু অনুসূচীত জনজাতিৰ পর্যাপ্ত সদস্য নাথাকিলে বিশেষ সংৰক্ষণৰো ব্যৱস্থা থকা দেখা যায়। জিলাৰ উপায়ুক্ত বা দণ্ডাধীশজনো জিলা পৰিষদৰ সদস্য। সদস্যসকলৰ মাজৰ পৰাই জিলা পৰিষদৰ অধ্যক্ষজনক নির্বাচন কৰা হয়।

জিলা পৰিষদৰ প্রাথমিক দায়িত্ব হৈছে প্রাথমিক আৰু উঃমাঃ বিদ্যালয়সমূহ, চিকিৎসালয়, জলসিঞ্চনৰ নিম্ন পর্যায়ৰ কাম আদি চোৱা-চিতা কৰা। বিভিন্ন উন্নয়নমূলক আঁচনি কার্যকৰী কৰাৰ ক্ষেত্রত জিলা পৰিষদৰ সদস্যসকলে চৰকাৰক প্রয়োজনীয় পৰামর্শ আগবঢ়ায়।

১০.৬ ৰাজনৈতিক উচ্চ শ্রেণী

এইসকল লোক হৈছে সমাজৰ আটাইতকৈ প্রভাৱশালী আৰু সন্মানীয় শ্রেণীৰ ব্যক্তি। ৰাইট মিলছে (ৰজ্মপুছ) ব্যাখ্যা কৰা অনুসৰি ৰাজনৈতিক উচ্চ শ্রেণী হৈছে সেইসকল শ্রেণীৰ লোক যিসকলে ডাঙৰ পৰিণাম আনিব পৰা সিদ্ধান্ত গ্রহণ কৰে, যিসকলে আনৰ বাধা-নিষেধ নেওচি নিজৰ ইচ্ছাৰ বাট বুলিব পাৰে, লগতে যিসকলৰ হাতত সকলোতকৈ অধিক ধন, ক্ষমতা আৰু সন্মান থাকে।

মার্কসৰ মতে এইসকল হৈছে 'শাসকীয় শ্রেণী'।

সাধাৰণ অর্থত ক'বলৈ গ'লে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা এটাৰ ভিতৰত ৰাজনৈতিক ক্ষমতা, প্রধান ৰাজনৈতিক দলক প্র ভাৱিত কৰিব পৰা ক্ষমতা আৰু ৰাজনৈতিক নিয়ন্ত্রণৰ বাঘজৰী হাতত তুলি লোৱা সকলেই হৈছে ৰাজনৈতিক উচ্চ শ্রেণী। ইয়াৰ অন্যতম উদাহৰণ হৈছে জৱাহৰলাল নেহৰু। নেহৰুৰ পিছত তেওঁৰ জীয়ৰি ইন্দিৰা গান্ধীয়ে ৰাজনীতিত যোগদান কৰে আৰু সাম্প্রতিক ৰাজনীতিত সক্রিয় হৈ থকা ইন্দিৰা গান্ধীৰ বোৱাৰী ছোনিয়া গান্ধী আৰু নাতি ৰাহুল গান্ধীয়ে বর্তমানেও এই ধাৰা অব্যাহত ৰাখিছে।

এই অভিজাত শ্রেণীৰ ৰাজনীতিকসকল সাধাৰণতে অর্থনৈতিকভাৱে স্বচ্ছল (ৰাজকীয় বা বংশগত সম্পত্তিৰ ভেঁটিত), উচ্চ শিক্ষিত, বেছিভাগ সময়ত উচ্চ শ্রেণীৰ লোক। তেওঁলোক সামাজিক স্বার্থক লৈ খুবেই সচেতন। তেওঁলোকৰ আর্থ-সামাজিক আদর্শৰ ভেঁটি হৈছে জাতীয়তাবাদ, উদাৰতাবাদ, ধর্মীয়-সাংস্কৃতিক সংস্কাৰ আৰু বহু ক্ষেত্রত বংশানুক্রমিকভাৱে চলি অহা নির্দিষ্ট ৰাজনৈতিক আদর্শ।

১০.৭ ৰাজনৈতিক দল

ৰাজনৈতিক দল হৈছে একেধৰনৰ ৰাজনৈতিক লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য লৈ সংগঠিত হোৱা

গোট, যিয়ে ৰাজ্যিক অথবা সাধাৰণ নিৰ্বাচনৰ জৰিয়তে ৰাজহুৱা পদত অধিষ্ঠিত হৈ ৰাইজৰ বাবে গ্ৰহণ কৰা আঁচনি পৰিচালনা কৰিব বিচাৰে। সঁচা অৰ্থত ৰাজনৈতিক দল হৈছে গণতন্ত্ৰৰ অবিচ্ছেদ্য অংগ। তেওঁলোক হৈছে চৰকাৰ আৰু সাধাৰণ ৰাইজৰ মাজত প্ৰধান যোগসূত্ৰ। ৰাজনৈতিক দলসমূহে সাধাৰণতে নিৰ্দিষ্ট উদ্দেশ্য, ৰাজহুৱা বিষয়ৰ কাৰ্যাৱলীৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি পৰিচালিত হলেও ইয়াৰ প্ৰধান লক্ষ্য হৈছে ৰাজনৈতিক ক্ষমতা দখল কৰা।

ৰাষ্ট্ৰ এখনৰ বৈশিষ্ট্যৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ৰাজনৈতিক দলসমূহ একদলীয়, দুইদলীয় আৰু বহুদলীয় ব্যৱস্থাৰ অধীনত থাকে। কাৰ্যাৱলী, উদ্দেশ্য আৰু স্বাৰ্থ অনুসৰি ৰাজনৈতিক দলসমূহৰ ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু ৰাজ্যিক ভাগত বিভক্ত কৰিব পাৰি। ভাৰতৰ ৰাজনৈতিক দলসমূহৰৰ ভেঁটি হৈছে ইয়াৰ সাংস্কৃতিক বৈচিত্ৰতা, সামাজিক, নৃগোষ্ঠীয়, জাতিগত, সম্প্ৰদায়গত আৰু ধৰ্মীয় বহুমুখী চৰিত্ৰ।

ভাৰতত বহুদলীয় ব্যৱস্থা থাকিলেও ৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ত বিভিন্ন ৰাজনৈতিক দলে মিত্ৰতা স্থাপন কৰি দুটা প্ৰধান মিত্ৰজোঁট গঠন কৰিছে। বৰ্তমান চৰকাৰ পৰিচালনা কৰি আছে বিজেপি নেতৃত্বাধীন নেচনেল ডেম'ক্ৰেটিক এলায়েন্সে (এনডিএ)। বিৰোধীৰ আসনত আছে কংগ্ৰেছ নেতৃত্বাধীন ইউনাইটেড প্ৰগেছিভ এলায়েন্স (ইউপিএ)।

১০.৮ ভাৰতত নিৰ্বাচনী প্ৰক্ৰিয়াৰ আৰম্ভনি

১৯৪৭ চনৰ ১৫ আগষ্টত ভাৰতে স্বাধীনতা লাভ কৰাৰ পিছত সাৰ্বজনীন প্ৰাপ্তবয়স্ক লোকৰ জনমতৰ ভিত্তিত এখন প্ৰকৃত প্ৰতিনিধিত্বমূলক চৰকাৰ গঠনৰ প্ৰয়োজনীয়তা আহি পৰিছিল। নিৰ্বাচনী আয়োগক এক স্বতন্ত্ৰ সাংবিধানিক কৰ্তৃপক্ষৰূপে প্ৰতিষ্ঠা কৰি ১৯৪৯ চনৰ ২৬ নৱেম্বৰত ইয়াক দায়িত্ব অৰ্পণ কৰা হৈছিল।

ভাৰতক সাৰ্বভৌম গণতান্ত্ৰিক গণৰাজ্যৰূপে ঘোষণা কৰাৰ এদিন আগত অৰ্থাৎ ১৯৫০ চনৰ ২৫ নৱেম্বৰত নিৰ্বাচন আয়োগ আনুষ্ঠানিকভাৱে সংগঠিত হৈছিল। প্ৰথম নিৰ্বাচনী আয়ুক্তজনৰ নাম আছিল সুকুমাৰ সেন।

প্ৰথমাৱস্থাত আয়োগে এজনীয়া গোট হিচাপে কাম কৰিছিল। অৱশ্যে ১৯৯৩ চনৰ পৰা নিৰ্বাচনী আয়োগে তিনিজনীয় গোটহিচাপে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰি আছে। ইয়াত এজন মুখ্য নিৰ্বাচনী আয়ুক্ত আৰু দুজন নিৰ্বাচনী আয়ুক্ত থাকে। কাৰ্যকালৰ সময়সীমা হৈছে ছয় বছৰ অথবা সদস্যজনে ৬৫ বছৰ সম্পূৰ্ণ কৰা পৰ্যন্ত (যিটোৱে আগত আহে)। সিদ্ধান্ত গ্ৰহণৰ ক্ষেত্ৰত তিনিওজন সদস্যৰ সমান ক্ষমতা থাকে। সিদ্ধান্ত গ্ৰহণৰ ক্ষেত্ৰত মতভেদ থাকিলে গৰিষ্ঠসংখ্যক সদস্যই সমৰ্থন জনোৱা সিদ্ধান্ত বাহাল থাকে।

১৯৫১-৫২ চনত প্ৰথম সাধাৰণ নিৰ্বাচন অনুষ্ঠিত হৈছিল। নিৰ্বাচন আয়োগে ৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ত ১৪ টা ৰাজনৈতিক দল আৰু ৰাজ্যিক পৰ্যায়ত ৩৯টা দলক স্বীকৃতি প্ৰদান কৰিছিল।

নিৰ্বাচনী আয়োগে ১৯৫১-৫২ আৰু ১৯৫৭ চনত বেলট পদ্ধতি গ্ৰহণ কৰিছিল। এই

ব্যৱস্থাত প্রতিজন প্রার্থীক একোটাকৈ সুকীয়া বেলট বাকচ দিয়া হৈছিল আৰু ভোটাৰসকলে নিজৰ পচন্দৰ প্রার্থীৰ বেলট বাকচত বেলট পেপাৰ ভৰাই দিবলগীয়া হৈছিল। ১৯৬২ চনৰ তৃতীয় সাধাৰণ নির্বাচনৰ সময়ৰ পৰা নির্বাচনী আয়োগে ভোটদানৰ ক্ষেত্রক মার্কিং পদ্ধতি গ্রহণ কৰিবলৈ লয়। এই ব্যৱস্থাত এখন বেলট লিষ্টত সকলো প্রার্থীৰ নাম লিখা থাকে আৰু ভোটাৰসকলে ইয়াৰ মাজৰ পৰা নিজৰ পচন্দৰ প্রার্থীৰ নামৰ ওপৰত ৰবৰ ষ্টাম্পেৰে চিহ্ন বহুৱাই দিছিল। ইয়াৰ পিছত সকলোবোৰ বেলট পেপাৰ একেটা বেলট বাকচত ভৰোৱা হৈছিল।

প্রথমবাৰলৈ ভাৰতৰ নির্বাচনত ইলেকট্রনিক ভোটিং মেচিন (ইভিএম)ৰ ব্যৱহাৰ পৰীক্ষামূলকভাৱে সম্পন্ন কৰা হৈছিল ১৯৮২ চনৰ কেৰালাৰ পাৰুৰ বিধানসভা নির্বাচনৰ কেতবোৰ স্থানত। ১৯৯৮ চনৰ পৰা ইভিএমসমূহ ব্যাপকহাৰত ব্যৱহাৰ কৰা হৈ আহিছে আৰু ২০০৪ চনৰ সাধাৰণ নির্বাচনত দেশৰ প্রতিটো পলিং ষ্টেশ্যনত ইভিএম ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল।

ইভিএমৰ সৈতে ভাৰতৰ নির্বাচনী আয়োগে ভোটাৰ আই ডি কার্ড প্রথমবাৰলৈ ব্যৱহাৰ কৰিছিল ১৯৯৩ চনত। ভোটাৰৰ ফটো পৰিচয় পত্র ব্যৱহাৰৰ প্রধান উদ্দেশ্য আছিল সমগ্র ব্যৱস্থাটোৰ পৰা ছদ্মবেশী ভোটাৰ নোহোৱা কৰা। নির্বাচনী প্রক্রিয়া স্বচ্ছ আৰু নিকা কৰাই আছিল নির্বাচনী আয়োগৰ মূল লক্ষ্য।

ভাৰতীয় নির্বাচনী প্রক্রিয়াত সকলোতকৈ ডাঙৰ পৰিৱর্তন আছিল 'NOTA' 'NONE OF THE ABOVE' বা 'ওপৰৰ কোনো এটা নহয়' এই বিকল্পৰ অন্তর্ভুক্তি। ২০০৯ চনত দেশৰ উচ্চতম ন্যায়ালয়ক এই বিকল্প ভোটাৰসকলক প্রদান কৰিবলৈ অনুৰোধ জনাইছিল নির্বাচনী আয়োগে। ইয়াৰ উদ্দেশ্য আছিল অযোগ্য প্রার্থী নির্বাচন নকৰিবলৈ নাগৰিকক সুযোগ প্রদান। অৱশেষত ২০১৩ চনৰ ২৭ ছেপ্তেম্বৰত সকলো ভোটিং মেচিনত 'NOTA' বুটাম অন্তর্ভুক্ত কৰিবলৈ উচ্চতম ন্যায়ালয়ে নির্বাচন আয়োগক নির্দেশ দিয়ে।

অগ্রগতিৰ নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ১ঃ গুপ্ত আৰু মৌর্য বংশৰ প্রশাসনৰ আটাইতকৈ গুৰুত্বপূর্ণ পার্থক্য কি আছিল?

.....

.....

প্রশ্ন ২ঃ 'পঞ্চায়ত' শব্দৰ অর্থ কি?

.....

.....

প্রশ্ন ৩ঃ ভাৰতৰ সংবিধানৰ মূলমন্ত্র কি?

.....

.....

প্ৰশ্ন ৪ঃ 'ক্ষমতাৰ বিকেন্দ্ৰীকৰণ'ক কোনে সমৰ্থন জনাইছিল?

.....

.....

প্ৰশ্ন ৫ঃ 'ৰাজনৈতিক উচ্চ শ্ৰেণী'ক কার্ল মার্কচে কেনেকৈ ব্যাখ্যা কৰিছে?

.....

.....

প্ৰশ্ন ৬ঃ ৰাজনৈতিক দলসমূহে কি কাম কৰে?

.....

.....

প্ৰশ্ন ৭ঃ ভোটাৰ আই ডি কার্ড কিয় প্ৰৱর্তন কৰা হৈছিল?

.....

.....

১০.৯ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- প্ৰাচীন ভাৰতত বিভিন্ন সৰু সৰু গণৰাজ্যও আছিল। প্ৰশাসনীয় পৰিচালনাৰ ক্ষেত্ৰত এই গণৰাজ্যসমূহত গণতন্ত্ৰৰ কিছু উপাদান দেখিবলৈ পোৱা গৈছিল। ৰজা আছিল বিধানমণ্ডল, ন্যায়পালিকা আৰু কার্যপালিকাৰ সকলো শাখাৰ মুৰব্বী।
- স্বাধীনতাৰ পিছত ভাৰতে সংসদীয় গণতন্ত্ৰ গ্ৰহণ কৰিছিল।
- ব্ৰিটিশ চৰকাৰে ১৮৮২ চনত স্থানীয় স্বায়ত্বশাসনৰ বিধেয়ক আৰু ১৮৯২ চনত ইণ্ডিয়ান কাউন্সিল এক গৃহীত কৰাই নিৰ্বাচনী প্ৰক্ৰিয়াৰ আৰম্ভনি ঘটায়। ১৮৯২ চনৰ আইনমতে চৰকাৰে মনোনীত কৰাৰ পিছতহে সদস্যসকলৰ নিৰ্বাচনৰ বাবে ভাৰতত এই আইন অনুসৰি নিৰ্বাচন অনুষ্ঠিত হ'ব পাৰে।
- পঞ্চায়ত হৈছে আজিৰ ভাৰতৰ স্বায়ত্বশাসনৰ আটাইতকৈ নিম্ন আৰু প্ৰাথমিক গোট।
- গণতন্ত্ৰত এক নির্ধাৰিত সময়সীমাৰ ভিতৰত বাতিল কৰিব পৰাকৈ নিজৰ পচন্দৰ প্ৰার্থী নিৰ্বাচন কৰিবলৈ মানুহৰ এক মুক্ত আৰু নিঃচর্ত অধিকাৰ থাকিব লাগে।
- সংবিধানে ভাৰতত গণতন্ত্ৰৰ সফলতা অনাত অন্যতম গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লোৱা দেখা যায়।
- ভাৰতৰ ক্ষেত্ৰত কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ পৰা পঞ্চায়ত বা গাঁও পর্যায়লৈ ক্ষমতাৰ হস্তান্তৰ ঘটে।
- সমগ্ৰ পঞ্চায়তীৰাজ ব্যৱস্থাক তিনিটা ভাগত বিভক্ত কৰা হৈছিল ক) গাঁও পঞ্চায়ত অথবা গ্ৰাম পঞ্চায়ত (গাঁও পর্যায়) খ) পঞ্চায়ত সমিতি (ব্লক পর্যায়) আৰু গ)জিলা পৰিষদ (জিলা পর্যায়)।

- পঞ্চায়তে জন্ম আৰু মৃত্যুৰ ৰেকর্ড গাঁও পর্যায়ত সংগ্রহ কৰাৰ লগতে উন্নয়নমূলক কাম কাজ কার্যকৰী কৰাৰ ক্ষেত্রত পঞ্চায়ত সমিতিৰ এজেণ্টৰূপে কাম কৰে।
- পঞ্চায়ত সমিতিৰ প্রধান দায়িত্ব হৈছে ইয়াৰ অধীনস্থ সকলো পঞ্চায়তৰ কার্যাৱলীৰ মাজত সম্বনয় ৰক্ষা কৰা।
- তিনি তৰপীয়া পঞ্চায়তীৰাজ ব্যৱস্থাৰ আটাইতকৈ ওপৰৰ তৰপটোৱে হৈছে জিলা পৰিষদ। জিলা পৰিষদৰ সদস্যসকল হৈছে পঞ্চায়ত সমিতিৰ সকলো সদস্য, সংসদ আৰু বিধানসভাৰ জিলাখনৰ সকলো সদস্য, জিলাৰ স্বাস্থ্য, জনস্বাস্থ্য. অভিযান্ত্রিক, কৃষি, পশুচিকিৎসা, শিক্ষা আৰু আন উন্নয়নমূলক বিভাগৰ সকলো সদস্য। জিলা পৰিষদৰ প্রাথমিক দায়িত্ব হৈছে প্রাথমিক আৰু উঃমাঃ বিদ্যালয়সমূহ, চিকিৎসালয়, জলসিঞ্চনৰ নিম্ন পর্যায়ৰ কাম আদি চোৱা-চিতা কৰা। বিভিন্ন উন্নয়নমূলক আঁচনি কার্যকৰী কৰাৰ ক্ষেত্রত জিলা পৰিষদৰ সদস্যসকলে চৰকাৰক প্রয়োজনীয় পৰামর্শ আগবঢ়ায়।
- ৰাজনৈতিক উচ্চ শ্রেণী হৈছে সেইসকল শ্রেণীৰ লোক যিসকলে ডাঙৰ পৰিণাম আনিব পৰা সিদ্ধান্ত গ্রহণ কৰে, যিসকলে আনৰ বাধা-নিষেধ নেওচি নিজৰ ইচ্ছাৰ বাট বুলিব পাৰে, লগতে যিসকলৰ হাতত সকলোতকৈ অধিক ধন, ক্ষমতা আৰু সন্মান থাকে।
- ৰাজনৈতিক দল হৈছে চৰকাৰ আৰু সাধাৰণ ৰাইজৰ মাজত প্রধান যোগসূত্র।
- প্রথমবাৰলৈ ভাৰতৰ নির্বাচনত ইলেক্ট্রনিক ভোটিং মেচিন (ইভিএম)ৰ ব্যৱহাৰ পৰীক্ষামূলকভাৱে সম্পন্ন কৰা হৈছিল ১৯৮২ চনৰ কেৰালাৰ পাৰুৰ বিধানসভা নির্বাচনৰ কেতবোৰ স্থানত।
- 'NOTA' মানে হৈছে 'NONE OF THE ABOVE' বা 'ওপৰৰ কোনো এটা নহয়'।

১০.১০ অধিক জানিবলৈ

১. Laxmikanth. M, (2013) "Indian Polity"; McGraw Hill Education, New Delhi.

২. Rao, C. N. Shankar, (2008) " Sociology, Principles of Sociology with an Introduction to Social Thought"; S. Chand & Company Pvt. Ltd., New Delhi.

১০.১১ অগ্রগতি ৰ নিৰীক্ষণ

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ গুপ্ত যুগ আৰু মৌর্য যুগৰ প্রশাসনৰ আটাইতকৈ গুৰুত্বপূর্ণ তফাৎ হৈছে প্রশাসনৰ কেন্দ্রীকৰণ আৰু বিকেন্দ্রীকৰণ।

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ পঞ্চায়ত মানে হৈছে গাঁৱৰ ৫ জনীয়া পৰিষদ আৰু গাঁও পৰিষদক বুজাবলৈ এই সংজ্ঞা ব্যৱহাৰ কৰা হয়।